

הישיבה השתים-עשרה של הכנסת השביעית

יום רביעי, א' טבת תש"ל (10 בדצמבר 1969)
ירושלים, הכנסת, שעה 11.01

הצעות לסדר-היום

1. איכלוס ירושלים העתיקה

בימינו רק שר אחד, סגן ראש הממשלה, יושב בתוככי ירושלים. אולם בימי עזרא ונחמיה נאמר: "וישוב שרי העם בירושלים" – כל שרי העם ישבו בירושלים – "ושאר העם הפילו גורלות, להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלים עיר הקודש, ותשע חידות בערים. ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלים" (נחמיה י"א, א-ב). גם אז לא היה זה פשוט, והיה צורך גם להטיל חובה וגם לעורר תנועת התנדבות.

אותה מגמה הינחתה את המשנה (כתובות ק"י, ב), האומרת "הכל מעלין לירושלים" – "את כל בני ביתו אדם כופה לעלות ולישב עמו בירושלים" (רש"י). גם אם המגורים בירושלים הם בתנאים קשים יותר.

הדבר מוסבר לפי דעת הרמב"ן, האומר כי מצוות כיבוש ארץ ישראל אינה מתקיימת בכיבוש גרידא, אלא ביישוב ובהתנחלות, ומוכן שירושלים אין כיבושה ושיח-רורה מסתיימים בצבא העומד על חומותיה, אלא "ולדים וילדות משחקים ברחובותיה", כמו שנאמר בזכריה הנביא (ח', ה).

לא הסתפקו חכמינו ז"ל בתקנות שונות המכוונות להעלות את ייחודה של ירושלים (בבא קמא פ"ב, ב), אלא הוסיפו תקנה מיוחדת "כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות" (ביצה ה', א).

"על חומותיה, ירושלים, הפקדתי שומרים" – קדושת ירושלים עיקרה בין החומות היא, ותיקון חומות העיר ומגדליה היה נעשה מתרומות השקלים של כל ישראל. ועם זה הרחיבו גם כשאותה הרחבה "לא היתה קדושתה גמורה" (שבועות ט"ז, א), וראו עניין גדול בישוב צפוף סביבותיה.

גם בימי קדם היו בעיות של בניין ערים. אומר זכריה הנביא: "וארא והנה איש ובידו חבל מדה", והוא הולך "למוד את ירושלים". מידות אלה ודאי היו מג-בילות ומצמצמות, כמו שמפרש רש"י, "לעשותה קטנה", ולכן באה מיד ההוראה המפורשת מפי הנביא: "פרזות תשב ירושלים" – "מה פרוזת הללו אין להם שיעור בבניין ישובן, אלא כמה שרוצין בונין" – אף ירושלים כן" (רש"י, בבא בתרא, דף ע"ה, ב).

הרבה זמן לפני תקופת הציונות המדינית כבר ידעו היושבים בין החומות את סוד הרחבת העיר וגבולותיה, ובפרטות הדלות עשו גדולות ונצורות. שכונות צמחו וגדלו, ומבין החומות יצאו שומרי אמונים גם לירושלים החדשה.

ירושלים חיה וקיימת בלב כל יהודי, ולב כל יהודי חי וקיים בירושלים. האם כבר עשינו במידה מספקת כדי להחזיר את ירושלים אלנו, לפדות אותה משוביה, להחזיר את ירושלים ליהודה וישראל ולהחזיר את בני יהודה ובני ישראל לירושלים?

הז"ר ש. רוזן:

אני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. לפנינו סעיף ההצעות לסדר-היום: ראשונה, הצעה לסדר-היום של חבר-הכנסת נריה: איכלוס ירושלים העתיקה. רשות הדיבור לחבר-הכנסת נריה.

משה צבי נריה (מפד"ל):

ברשות היושב-ראש, אנשי הכנסת הנכבדים. נצט" ווינו על-ידי נביא-הנחמה: "ואל תחנו דמי לו עד יכוון ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ" – חובה היא איפוא עלינו להעלות את ירושלים על ראש כהונתה של הכנסת השביעית.

ענין כל ישראל נשואות אל העיר הזאת – עיר עוז לנו. היא תל-תלפיות, היא בית חיינו ומבשרת גאולתנו.

ירושלים שייכת לכלל ישראל: – "ירושלים לא נתחלקה לשבטים" (וימא י"ב, א). ועל הכיבוש הרא-שון של ירושלים נאמר בדברי הימים "וילך דוד וכל ישראל". ומפרש רד"ק: "כיוון שמלך על כל ישראל, הלך אל ירושלים... לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל, ולא ילכוד אותה אלא מי שהיה מלך על כל ישראל" (שמואל ב', ה', ו).

גם בימינו לא זכינו לכיבוש ירושלים בזמן שלוחמינו היו מפולגים. רק בזמן שזכינו לממשלת ליכוד לאומי ואחדות לוחמים בצבא הגנה לישראל חזרה ירושלים לישראל.

ירושלים נועדה לנו מפי הגבורה. על אבינו הראשון נאמר (בראשית י"ב, ט): "ויסע אברהם הלך ונסע הנגבה". ומפרש רש"י על פי מסורת הקדמונים: "וכל מסעיו הנגבה, ללכת לדרומה של ארץ ישראל, והיא לצד ירושלים... להד המוריה שהוא נחלתו". ועם זאת, אומר יחזקאל הנביא: "זאת ירושלים בתוך הגויים שמ-תיה, וסביבותיה ארצות" – מימי קדם ירושלים היא מוקד-משיכה למבקשי ה'.

גם הלחצים המדיניים עלינו הקשורים בירושלים – עתיק-יומן הם. כבר במשא-ומתן על רכישת מערת המכפלה נשתלבה תביעה פוליטית-טריטוריאלית, תביעה של ויסוד על ירושלים. וכך נמסר לנו מפי חז"ל: "אמרו לו בני חת לאברהם אבינו: אנו יודעים שהקדוש ברוך הוא עתיד ליתן לך את כל הארצות האל. כרות עמנו שבועה, שאין בני ישראל יורשים את עיר יבוס [את ירושלים] כי אם ברצונם של בני-יבוס, ואחד כך קנה את מערת המכפלה" (פרקי רבי אליעזר, פרק ל"ו).

כדי לעמוד בלחצים, יש צורך ליצור עובדות, ליצור מציאות ממשית, להכניס יותר ויותר יהודים לירושלים.

בימי עזרא ונחמיה נעשו מאמצים מיוחדים לא רק לבנות את חומת ירושלים, אלא גם לאכלס את העיר.

לראות מי ומי מוכן היום ללכת העירה, ולפניהם צריך לפתוח לרווחה את שערי העיר ובתי העיר.

אמר משורר הכיסופים, רבי יהודה הלוי ז"ל: "כי ירושלים אמנם תיבנה, כשיספדו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיהוונו אבינה ועפרה".

רב הכוסף אשר נתגלה בלחימה המופלאה על העיר ועל אנפיה. הורים שכולים מצאו נטפי נוחם בעובדה שבנם נפל למען ירושלים. ויותר מזה אמר האב השכול, רבי יצחק צביגרי ז"ל לחברו רבי מרדכי לקס הי"ו ששיכל את בנו — תלמיד ישיבתנו — במלחמת ששת הימים באום-כתף: "בני נפל בכפר עציון, בזמן שירוש-לים נפלה בידי אויב, ואילו בנך נפל בנגב בזמן שירושלים שוחררה — תהי זאת נחמתך..."

אכן המחיר הגבוה אשר שולם תובע את התמורה המלאה. יקרה לנו כל אבן בירושלים, אולם היא צריכה להיות לראש-פינה, לראש-בית.

קיימות מיגבלות בתוך החומות — לא להוציא ישן מפני חדש, לשמור על עתיקותה של עיר-הקדש, זה דאי מאט את קצב הבנייה. אולם ראוי להודו, ו"אין מזרין אלא למזורז".

יבורכו כל העושים במלאכה, הבונים בחומה והנו- שאים בסבל. לא קלה עבודת אותו המשרד האחראי לשיקום ירושלים, ויש לאמץ את ידי האנשים העוסקים במסד, עד יגיעו לטפחות. ועם זאת אנו חייבים לבדוק בדיקה מדוקדקת — כאמור — האם עשינו כבר כל מה שיכולנו לעשות, האם לא ניתן לעשות יותר ויותר? בתפילת "שמונה-עשרה" — בה רוכזו המשאלות החינניות ביותר — תוקנה ברכה-תפילה מיוחדת על בניין ירושלים, כי אכן גדול החוץ ורבה הציפייה והתקווה, ואנו אמונה כי עוד בימינו נזכה למילוי דברי הנביא אשר קראנו בהפטרה בשבת שעברה — שבת חנוכה: "ונחל ה' את יהודה תלקו על אדמת הקודש ובחר עוד בירו-שלים".

עבודה גדולה נעשתה במסגרת הרובע היהודי, והיא ראויה להערכה. לא קל היה מערימות העפר להחיות הכתלים. אולם מי קבע את התחומין בתוך העיר? מי הגביל את הרובע היהודי? "מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל"? כשם שלא השלמנו עם הקיטוע והגימוד של הכותל המערבי, ומן המיצר יצאנו למרחב, כך לא ייתכן להשלים עם הצימצום של נחלתנו ואחוזתנו בעיר הקודש והמקדש.

אמנם, כל מי שיושב במקום — יש לו זכויות ואין לקפח אותו. אולם יש להבחין בין חזקת שעה לחזקת דורות, בין קניין שנים לקניין עולם, בין קניין יחידים לקניין עם. לפי גירסה עתיקה בתפילת-נחם נאמר שם על ירושלים: "ולבני ישראל גיתנה לנחלה, ולזרע ישר-ון — ירושה הושתה".

יש מיגבלות גדולות בירושלים שאין יד אדם משגת שם. חלקים גדולים באנושות, דתות המקיפות עמים, קשורים בירושלים. ועל כך נאמר "בונה ירושלים ה'" — בניין ירושלים השלם בידי יוצרה הוא נתון, בידי שמיים הוא מסור.

אולם "הארץ נתן לבני אדם" — זירוז הבנייה בתוככי העיר והרחבת הגבולות מחוץ לעיר, הקמת חומת אדם מצפון וממזרח — דאי בדינו הם, ביכלתנו, והשאלה היא: האם מיצינו כל האפשרויות לקידום הבניין והאיכלוס? האם גייסנו את מלוא הרצון והחיבה הקיימת בלב העם למען עירו אשר אהב סלה? עובדה מצערת היא כי מלבד ההמונים הנוהרים לכותל ביום ובלילה, מצויות בעיר העתיקה רק שתי ישיבות — "ישיבת הכותל" של בני-עקיבא, החלוצה הראשונה, וישיבת "המתיבתא" של הראשון-לציון — החלוצה השנייה, ונח"ל "מוריה" שבא באמצע. ואילו משפחות — רק בחדות גרות ממש בתוך העיר העתיקה. וחייבים אנו להזרים משפחות מרובות לתוככי העיר. אחרי השיחרור נרשמו הרבה משפחות, ואנו צריכים לבדוק מחדש את הרשימה,

2. הצורך בהחשת פיתוחה ואיכלוסה של ירושלים השלמה

שיטות הפיתוח והאיכלוס וקצב ביצועם ראויים בהחלט לדיון, להערכה מחדשת ואולי אף לביקורת.

התחזיות המשמשות כבסיס לתכניות-האב של ירו-שלים — הן זו המיועדת לשלב הקרוב הקריטי, 1985, והן זו המיועדת לשנת 2010 — תחזיות אלה מסתמכות על חמישה סוגים עיקריים של תעסוקה: ממשל במובנו הרחב, חינוך ובריאות, תיירות ומלונאות, תעשייה ומלאכה, מסחר ובניין. אולי כדאי כאן לרכז את ההישגים, שלא נתעלם מהם, ואת המחדלים בכל המישורים הללו.

במישור הממשל אמנם אותרה קריה קטנה למשרדי הממשלה במזרח העיר, אך פרט לבנק "טפחות" ולחלק ממטה המטרה, עדיין שוכנים משרדי השיכון, החקלאות ומע"ץ בתל-אביב. ואם טוענים שהבנייה הציבורית יש לווסתה, הרי אולי כדאי יהיה לווסתה כך שהוויסות לא יגביל את התפתחותה של ירושלים השלמה בתחום זה. ואם טוענים ששיגי התקציב גורמים — מדוע לא נבאי בחשבון את מחיר המבנים והמגרשים של המש-דים שהזכרתי בתל-אביב, בקריה הממשלתית?

טוב יותר המצב בתחום החינוך והבריאות. אסתפק

הי"ר ש. רוזן:

הצעה גוספת לסדר-היום — זירוז פעולות הפיתוח ואיכלוס הבירה — שנועדה להיות מוגשת על-ידי חבר-הכנסת זר, מתבטלת עקב מחלתו של המציע. אנו מאחלים לחבר-הכנסת זו החלמה מהירה.

נעבור עתה להצעה לסדר-היום של חבר-הכנסת כץ: הצורך בהחשת פיתוחה ואיכלוסה של ירושלים השלמה. רשות הדיבור לחבר-הכנסת כץ.

אברהם כץ (גח"ל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. שמח וגאה אנוכי שהופעתי הראשונה מעל במה נכבדה זו ממוקדת בנושא ירושלים שלנו.

נדמה לי, שלא אטעה אם אקבע שרובו המכריע של הבית עומד מאחורי המטרות שהביאו לידי ההצעה לסדר-היום; מטרות המכוונות לפיתוח יעיל ומהיר ואי-לוס מזרז, המתפרש מבחינה גיאוגרפית-עירונית על פני כל חלקי ירושלים השלמה. מצאתי לנכון להציע לכנסת לדון בנושא זה, מפני שלעניות דעתי יש מקום לדיון זה.

חברת ד', ישיבה י"ב
— הצעות לסדר-היום (כץ, רוזן, אלון) —

"עמדר" ובית-המשפט המחוזי. שנתיים וחצי חלפו מאז אוחדה ירושלים, והגופים הציבוריים הללו דומיהם לא זזו.

פונה אני לאגפי הבית: חבר-הכנסת בן-אהרן המיר עד למזכיר הסתדרות העובדים — למה לא ינסה להעביר חלק ממחלקות ההסתדרות לירושלים המאוחדת? פונה אני לחברי בתנועת החירות ובמפלגה הליברלית: למה לא יעשו להעברת חלק ממרכוזם לירושלים השלמה? פונה אני לעורכי "העולם הזה", שבועון שלא פעם מדגיש את יופיה האכזזי של העיר — מדוע לא יעברו לכאן ויתבשמו מיופיה של ירושלים המזרחית ויהיו שכנים קרובים ויראו מקרוב את חייהם של אלה שהם קרובים ללבם?

חברי כנסת רבים תופסים עמדות מפתח בגופים ציבוריים ובחברות שונות. מי יעשה להעברתם לירושלים אם לא החברים בכנסת השוכנת בירושלים?

משתכנים מקבלים הלוואות, בחלקן עומדות. מדוע אין קרנות פיתוח למתן הלוואות דומות לסוחרים ובעלי-מלאכה המבקשים להשתלב בחיי המסחר של העיר המזרחית?

ומעל לכל מעיק המחדל של ריבוי רשויות העוסקות בנושא זה. ומי בעצם אינו עוסק בו? ועדת השרים לענייני ירושלים בראשות סגן ראש הממשלה, ועדה בין-משרדית בראשות מנכ"ל האוצר, עיריית ירושלים, הוועדה המחוזית לבניין ערים, הוועדה לעיר העתיקה, משרדי השיכון, הפנים והדתות, יחידה מיוחדת במשרד ראש הממשלה ומינהל מקרקעי ישראל, ואולי עוד. החשש הוא שמדובר ועדות לא ייראו הפיתוח והאיכלוס.

כנסת נכבדה, תכנית-האב שמלפני יוני 1967 קבעה, שאוכלוסיית ירושלים תמנה כרבע מיליון נפש ב-1980. מלחמת ששת הימים קבעה 260,000 תושבים כיום, וקרוב לחצי מיליון תושב בשנת 2000. שלושים שנה בחיי עיר הן פרק-זמן קצר, והדובר הוא לא בסתם עיר חוף, אלא בירושלים על כל ההשלכות ההיסטוריות, הדתיות, המדיניות, החברתיות, הכלכליות והטופוגרפיות. מן הראוי שהכנסת תערוך דיון ממצה בנושא זה. ירושלים ראויה לכך.

ה"נר ש. רוזן:

רשות הדיבור לסגן ראש הממשלה, לתשובה.

סגן ראש הממשלה י. אלון:

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. אני מרוצה שנפל בחלקי להופיע מעל במה נכבדה זו מיד לאחר דבריו של חבר-הכנסת אברהם כץ. אין לי ספק שכבר בגאומי הראשון הוכיח, כי ידע לבחור לעצמו את הנושא הנכון לפתוח בו את פעילותו הפרלמנטרית, וכן הוכיח את יכולתו כמורה טוב להכין את עבודת-הבית כהלכה, להצטייד במספרים הדרושים ולבטא באופן בהיר את אשר יש לו לומר בנושא כה חשוב. ואני מאחל לו הצלחה בפעולתו כחבר כנסת לטובתה של הכנסת כולה.

אפתח בהערה האחרונה של חבר-הכנסת כץ. הוא טען נגד ריבוי רשויות העוסקות בענייניה של ירושלים ומנה שורה ארוכה של משרדים — משרדי ממשלה ועירייה, — העוסקים, כל אחד בתחומו, בפיתוח ובשי-רותיה של העיר. אני מצטער על שלא השלים את

כאן בציון העובדה, בסיפוק רב, ששיקומה של האוניברסיטה העברית בהר הצופים מתקדם יפה ובקצב מזורז.

אשר לתזויות ומלונאות, המצב פחות משביע רצון. נדמה לי שקיימות יומות לא-מבוטלות, אך עיכובים ביורוקרטיים מעכבים בעדן והעניינים אינם זזים. מדוע לא תקום בירושלים חברה מיוחדת לפיתוח גושא זה, תזויות ומלונאות, חברה אשר תרכז לפחות את האני-פורמציה לגבי מגרשים מתאימים, אתרים, אופי השכונות, מחירים, הקלות, הטבות ודרכי הטיפול? ריכוז זה ימנע מן הניזמים התרוצצות מיותרת ומאכזבת. חברה כזאת פועלת בצפת, באילת, באשקלון ואפילו בתל-אביב; מדוע יגרע חלקה של ירושלים?

במישור התעשייה והמלאכה מועסקים כיום בירושלים קרוב ל-17% מן המפרנסים בענפי התעשייה; בעתיד ירד אחוז זה ל-12%-15%, אם כי ברור שהמספרים המוחלטים יעלו. מיקומם של אזויר התעשייה הקיימים במערב העיר, ברוממה, בגבעת שאול, לוקה. הוא לוקה מבחינת העדר חרובה קרקעית, שירותי עזר וקידרה יתירה לשכונות מגורים. עד כה אחרו שלושה אזורים לתעשייה במזרח ירושלים — על-יד בית סחור, בענתות ובקלדיה. כדאי לציין שבענף התעשייה מועסקים ויועסקו עובדים רבים הגרים בירושלים המזרחית, אולם עד כה לא נעשה מאומה בהכנת התשתית לפיתוח שלו-שת אזורים אלה.

משרד המסחר והתעשייה פירסם לפני חצי שנה בערך עבודה מעניינת על התעשייה בירושלים ופיתוחה בשנים 1969-1980. הוא קובע בדיון-וחשבון זה: "טרם הושגה כמעט כל התקדמות בתחום האירגון הענפי ו/או האזורי של מפעלי התעשייה בירושלים. אין התקדמות בתחום אשר יכול היה לסייע בהתמחות ויועיל על-ידי חלוקת עבודה, בהקטנת עלוית הייצור, על-ידי שירותים משותפים, ריכוז הזמנות ושיווק, קניית ותובלה, איסוף והחלת מידע טכני וכלכלי וקיום מחסנים באזור. כיום מוגרש העדר כל אינפורמציה כללית בכתב, רשימות מפעלים לפי ענפים ומוצרים, קטלוגים משותפים ומיו-חדים לכל מפעל וכל פעילות אקטיבית של גישה לשווקים ולמשקיעים חדשים". כאן במקרה זה מעיד הנחתום על עיסתו, וטוב שהוא מעיד. זוהי קביעה חמורה של משרד המסחר והתעשייה ואסור לנו להתעלם ממנה.

ואשר לבניית ומסחר: יודע אני שתוך שלוש שנים יושלם בניין של 9,000 יחידות דיור, בקירוב, ברמות אשכול, שיכוני שמואל הנביא, הגבעה הצרפתית וגו'. ונקב. מקצת היחידות בנייתן כבר הושלמה, ומקצתן בשלב של פיתוח ראשוני. אך מדוע מוזנח הצד הדרומי של העיר? — תלפיות, מחנה אלנבי, ארמון הנציב ומוצבי הפעמון והנקניק. והיכן התיכנון לגבי מזרח ירושלים, במבואות עזריה ואבן-דס? היכן תכניות הפיתוח לגבי ערפי האוכלוסייה הלא-יהודית שיווצרו בשנים הקרובות?

שאלה חמורה לדידי היא, מה עשיו לגבי האיכלוס והפיתוח של מבנים ומגרשים בריקים בעיר המזרחית? מכיר אני אירגון לא-גדול — זה של המורים התיכוניים — שהעביר את מרכזו מחל-אביב לואדי-ג'ו, בידעו שהדבר יעלה את תקציב הוצאותיו באחוז לא-מבוטל. שמעתי על המשא-ומתן שהתנהל ואולי מתנהל עם הסתדרות העובדים הכללית, תנועת הצה"ר העולמית, חברת

בודה שלנו. עשיתי זאת משום שקל מאוד לזרוע בציבור הרגשה — גם בלא כוונה רעה — כי מדובר כאן באי-סדר טוטאלי משום שכל משרדי הממשלה עוסקים בבעיות ירושלים. אנחנו מעודדים אותם לעסוק בזאת, ההבדל הוא שכאן, שלא בדומה לערים אחרות, יש תיאום גם בדרג המינהלי וגם בדרג המדיני.

אני רוצה להרגיע את חברי-הכנסת כץ לגבי אווריה הדרומיים של ירושלים. סוף פיתוח עיר בתיכונן תחילה, ועל דעת הממשלה. לאחר שהגושא גדון תחילה בוועדת השרים האמורה קיבלו עיריית ירושלים ומינהל מקרקעי ישראל סמכות להגיש תכנית-אב כוללת לדרומה של ירושלים. תכנית-אב כזאת אינה רק בעיה המדטית או ארכיטקטונית; היא גונעת גם לבעלות על קרקעות וכיוצא-באלה עניינים חשובים. אני מקווה שלא יחלפו חודשים רבים ותכנית-אב זו תוכה לאישור ותשמש מורה-דרך לפיתוח חלקים מונוחים של העיר, אלה שצורפו לעיר רק לפני שנתיים וחצי ואלה שהם ותיקים יותר.

הממשלה גם ממשיכה לעודד את משרדי הממשלה, שנותרו בתל-אביב, לזרז את העלאתם לירושלים, ואין לי ספק שאילמלא ויסות הבנייה המחייב אותנו למתן את קצב הבנייה הציבורית למשרדים ולשים דגש בבניית שיכונים לעולים ולמשתכנים אחרים, היה מועד עלייתם של שאר המשרדים לירושלים קרוב יותר. כאשר החליטה הממשלה על ויסות, בנייה היא קבעה סייג — שהוויסות לא יחול על העיר העתיקה בירושלים ועל ישובים חדשים. ואולם ירושלים באה על פיצויה הנוסף בכך שבמקום בניית משרדים נתנו עדיפות נוספת לבניית שיכונים בירושלים בכלל ובמזרחיה של העיר במיוחד. שכן בעייתתה של ירושלים היום אינה בעיה כלכלית; אין מחסור במקורות קיום, יש מחסור בדיים עובדות. אין פירוש של דבר שאנו פטורים מדאגה להגדלת כושר הקליטה שלה לשנים תבואה, ועל ידי שוקדים המשרדים הנוגעים בדבר, אולם בשנים הקרובות הבאות עלינו לטובה אין מחסור בתעסוקה ובמקורות קיום, והבעיה היא בעיית שיכון בעיקר, שיכון והשירותים ההכרחיים לאוכלוסיה מפותחת. על-כך אנו באמת שמים את הדגש.

לא חסרות גם חברות כלכליות. לא אמנה חברות כלכליות פרטיות, שכל אחת ביוזמתה היא — ומעולם לא בלי עזרת הממשלה והעיריה — עושה לפי מיטב הבנתה להקמת מפעלים כלכליים בעיר. אולם יש לנו גם שתי חברות ציבוריות. האחת — החברה הכלכלית לירושלים, המשתופת לממשלה, לעיריה ולגורמים אחרים, שגם אם אין היא הגורם היחיד העוסק בנושא, הרי היא בכל זאת גורם בלתי מבוטל. והשנייה — החברה לשיווק ופיתוח העיר העתיקה בירושלים. ועדת השרים העליונה היא גם הדיקטטוריון של חברה זו, כדי לתת לה תשתית חוקית לפעולתה, שאיננה פשוטה כל-כך, כפי שתלמדו מהמשק בדברי.

ועכשיו להערותיו של חברי-הכנסת נריה. אגע תחילה באחת שאיננה מחייבת תשובת הממשלה — הערה להנחה היסטורית, שאני היחיד נושא באחריות התשובה לה, אם מישוה מחברי הממשלה לא יהיה כל-כך מרצה מתשובה זאת. חברי-הכנסת נריה קבע הלכה או פירוש היסטורי: מכיוון שזכינו לאחדות לאומית וכיוצא בכך זכתה ירושלים המזרחית לשיחורה וכמובן גם לאיחודה

הרשימה, כי לאמיתו של דבר ראוי היה לציין את שמותיים של כל משרדי הממשלה. אילו לא עסקו משרדי הממשלה כולם בפיתוחה של ירושלים ואספקת השירותים לירושלים. ירושלים היא בירת המדינה ועם זאת אחד הכרכים הגדולים בארץ שבהם אוכלוסיה גדולה, ואין סיבה שמשרדי הממשלה לא ישרתו את העיר כדרך שהם משרתים כל עיר, ואף למעלה מזה. משרד הפנים יעסוק בענייניו, משרד המסחר והתעשייה יעסוק בתחומו, ואין בכך כל רע.

אדרבה, בהופיעי כאן כיושב-ראש ועדת השרים העליונה לענייני ירושלים אני בא לרשת מקומו ותפ-קידו של שום שר ושום משרד במשקלם הסגולי, כפי שנקבע על-ידי החלוקה המינהלית הממשלתית, באספקת השירותים לירושלים. ירושלים היא בירת המדינה ועם זאת אחד הכרכים הגדולים בארץ שבהם אוכלוסיה גדולה, ואין סיבה שמשרדי הממשלה לא ישרתו את העיר כדרך שהם משרתים כל עיר, ואף למעלה מזה. משרד הפנים יעסוק בענייניו, משרד המסחר והתעשייה יעסוק בתחומו, ואין בכך כל רע.

היה מקום לשאלה: אם קיים תיאום מספיק בין הגורמים השונים העובדים בירושלים? כאן, נראה לי, התשובה מונחת בשאלתו של חברי-הכנסת כץ; שכן הוא עצמו ציין, או הזכיר, מספר מוסדות נוספים. קיימת עיריית ירושלים, שנתברכה ביוזמה רבה והיא ממלאת את תפקידה כהלכה בכל התחומים הכלולים במסגרת סמכויותיה כעיריה. נוסף לעיריה קיימות שלוש ועדות: האחת — בראשותו של ניצב שאול רוזנלין, שבה מיוצגים המשרדים הנוגעים בדבר, והיא מתאמת את סדרי הבטחון והסדר בירושלים. דווקא על ידי הקמת ועדה כזאת מנענו סיכוכים רבים. יש לומר שלמרות הרגישות המיוחדת המציינת את גישתם של מדינות שונות ועמים שונים, ואין צורך לומר גורמים עויינים לא מעטים, עושה ועדה זו מלאכה מצוינת בהנהגת סדרים תקינים ובטחון מירבי, ככל שניתן, דווקא בתנאים המיוחדים של ירושלים. השנייה — וזו ועדה בדרג מינהלי — היא הוועדה הפועלת בראשות המנהל הכללי של משרד האוצר. גם זו ועדה בין-משרדית העוסקת בשלבים המבצעיים, הייתה אומה, של קידום העיר, כדרך שיש ועדת שרים בראשותו של אותו מנכ"ל להספקת השירותים הדרושים בשטחים אחרים ברחבי הארץ. דווקא על ידי הקמת הוועדה הזאת קיצרנו דרכי ביוורקטיה והבאנו לידי פגישה ישירה בין גורמים שונים וכך ניתן להם לתאם את עבודתם תוך דיונים הנערכים ממזן לזמן בראשותו של ד"ר ארנון. והוועדה השלישית — ועדת השרים העליונה לענייני ירושלים, שמיוצגים בה לא רק משרדים אלא גם שרים. אני מוצא לנכון אפילו למנות אותם בשמותיהם כדי להוכיח עד כמה מסוגלת ועדה זו להשיג על כל הבעיות העולות על סדרי-היום של ירושלים בכל תחומי חייה. כאמור, יש לי הכבוד להיות יושב-ראש הוועדה, והשרים היושבים בה הם: השר פנחס ספיר, שר הדתות, שר המשטרה, שר המשפטים, שר העבודה, שר הפנים, שר התקשורת, שר השיכון, השר מנחם בגין, שר החקלאות, שר החינוך ושר האוצר. כלומר, אתם רואים שבוועדה זו מיוצגים גם שרים ללא תיק, שבאפשרותם לתרום לדיוני הוועדה מכוחם ותבונתם, וכן שרים המייצגים משרדים שכל אחד מהם מרים תרומה גדולה לקדומה של העיר. נוסף לאלה מוזמנים בדרך קבע לשיבות הוועדה גם ראש עיריית ירושלים, מפקח משטרת מחוז ירושלים והדרום ושורה של נציגים ממשרדים שונים, הכל לפי הנושא הנדון.

תסלחו לי, אם הארכתי קצת בתיאור סדרי הע-

בנויות במימון ממשלתי על-ידי חברות בנייה ציבוריות ופרטיות, כולן לפי הזמנת משרד השיכון הממשלתי. אני שמח שמדי שבוע בשבוע, מדי חודש בחודש, נשימות דירות נוספות העומדות מיד לרשות דיירהן מקרב ותוקי הארץ ומקרב העלייה החדשה. החילון באיכלוס המבנים הראשונים בחודש אוקטובר 1969. עד היום כבר נכנסו 200 משפחות לדירותיהן ויש לצפות לקצב איכלוס של 150 משפחות בחודש, עד סוף שנת 1970. וזאת לדעת, שכל הדירות הנמצאות בכל שלבי הבנייה כבר נמכרו, אם לדיראים פרטיים ואם למשרד הקליטה לצורך שיכון עולים.

בגבעת המבשר תוכננו 321 דירות נפרדות, תרצו תקראו להן וילות או חווילות, מהן מצויות בשלבים שונים של בנייה, לרבות גמר בנייה, 150 יחידות. השאר עדיין בשלבי תכנון. המוקד השני הוא בצפון מזרח של העיר, בנווה-יעקב. שם מתכננים 2,000 יחידות דור נוספות. תכנון מפורט של השטח כבר נסתיים, ולפני שבועיים החלו עבודות הפיתוח, סלילת כבישים, דרכי אבירה, ביוב, חשמל, מים - כל מבנה התשתית שבלעדיו אי אפשר לגשת לבניית דירה. אני מקווה שבאביב הקרוב יוחל בבניית היחידות עצמן והבנייה כולה תושלם תוך שלוש שנים. בגבעה הצרפתית תוכננו 2,600 יחידות דור, ברוב המקרים בבתיים רב-קומתיים, ובכללם גם בתיים חד-משפחתיים ודו-משפחתיים, בהתאם לתיכנון-האב של ירושלים. גם כאן חלק ניכר מן הבנייה נמסר לחברות פרטיות וציבוריות. תכנון השטח כבר נמצא על סף הסיום ותוך שבועות מספר תתחיל הבנייה הממשלית, כלומר הפיתוח והבנייה. התכנית הזאת מיועדת להסתיים תוך ארבע שנים, בשלבים שונים.

פתחנו גם מוקד רביעי, שהוא בספר שבין שני חלקי ירושלים לשעבר, באזור שמואל הנביא או בהמשך לו. שם תוכננו 1,400 יחידות דור, מהן 450 כבר בבנייה. נוסף על כך כבר הוזכרה העברת חלק מן המטה הארצי של המשטרה. עתה אנו בוונים, סמוך למטה, בנייה נוספת: בניין גדול של שבע קומות, שגם הוא יעמוד עם סיומו לרשות מטה המשטרה. כמובן, בעקבות החלק הזה של המטה הארצי תעבורנה, עם השלמת הבניין החדש שמדברים בו, משפחות של עובדים ושוטרים להתגורר במקום. לא מעטות הן המשפחות מקרב השוטרים והעובדים שבגמד בניין המשטרה ישתכנו ברמות אשכול. מספר המעוניינים לעבור לירושלימה גדל והולך, וכאן עלי להוסיף, שנוסף למטה המשטרה מוקמים בירושלים, במקומות שונים, כמה מיתקנים של צבא הגנה לישראל, שמטעמים מובנים לא אנוקוב בהזדמנות ובמקומם.

עלי להוסיף גם את השכונה הערבית שאנו מפתחים לחסדי בית בואדי ג'וז שבמזרח ירושלים. עד עתה תיכננו שטח למאה יחידות דור, מהן עשרים ושמונה כבר נמצאות בתהליכים שונים של בנייה, ובזמן הקרוב ביותר יוחל בבנייתן של עשר שלוש ושתים יחידות דור לתושבים ערביים. יש לכך הענות מעודדת בקרב התושבים הערביים. הוגשו לנו עשרות בקשות נוספות, נקבעו אף קריטריונים ואנו נרחיב את שטח הבנייה ככל שידרש. נוסף על אלה הוקמו קדונות מיוחדות כדי לעזור לערביי מזרח ירושלים שנפגעו במלחמה. קיימת קרן לשיפוץ דירות שנפגעו במלחמה ועוד קרן של משרד השיכון בתנאי הלוואה תקציבים לשערים שנה ברביית

במסגרת הריבונות הישראלית. אין ספק שהיתה זאת זכות גדולה לממשלת ישראל בהרכבה הרחב לפקד, לצוות על שיחזור העיר כפעולת נגד להתקפתו של צבא ירדן על ישראל, אולם מכלל ההון כל יישמע הלאו. מזרח ירושלים והעיר העתיקה בכלל לא שוחררו בשנת תש"ח לא בגלל חוסר תושייה צבאית ולא בגלל חולשה צבאית, אלא בגלל חולשת-דעת מדינית. ולכן לא הייתי רוצה, שעקב דיון על פיתוחה של עיר גדולה וחשובה בחיינו נאמר בינתיים משהו שעלול להתפרש כאילו בגלל היעדר כוח או רצון גדול של הכוחות החמושים שלנו לא השלמנו את המלאכה בימים ההם - -

משה צבי נריה (מפד"ל):

לא לכך התכוונתי.

סגן ראש הממשלה י. אלון:

- - בירושלים ואף מעבר לה.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

לא משנה, טוב מה שסגן ראש הממשלה אמר.

סגן ראש הממשלה י. אלון:

ונתה הערה שנייה בעקבות דבריו של חבר-הכנסת נריה, וזה כבר על דעת הממשלה. הוא אמר שאין להסתפק ביישובם של יהודים ברובע היהודי של העיר העתיקה, ואני מסכים אתו. ואמנם, שום רובע או חלק מירושלים בכלל, והעיר העתיקה במיוחד, אינו חסום בפני התיישבות של יהודים. ואם יהודים יחזרו או ירכשו נכסי מרקעין ברובעים אחרים, אם על-ידי אירגונייהם הציבוריים ואם במסגרת פרטית, שום גורם לא יעמוד להם למכשול. אדרבה, הם ייעזרו לפי מיטב יכולתנו. ריכוזו מאמציו המיוחדים והמובנים ברובע היהודי, שנשדד מאתנו בכוח הרדיע בתקופה קשה במלחמת הישיחה, לפני שעברנו לאופנסית השיחור הגדול. עשינו שם פעולות מיוחדות שמדי אעמוד עליהן.

ועכשיו כמה עובדות מעניינות על פיתוחה של ירושלים. כל נשכה שבאותה שעה שאנו עוסקים בפי-תוחה ובאיכלוסה של מזרח ירושלים איננו מניחים לפי-תוחה והרחבתה של מערב ירושלים. ואם כי חברים, אולי בצדק, לא הקדישו לזה תשומת לב מיוחדת, ראוי שגדע שבד בבד עם עבודתנו הגדולה במזרח העיר אין אנו זונחים גם את מערב. בשעה זו שאני מתאר לפניכם את עבודתנו בירושלים אני שמח לציין שבמערב ירושלים מצויות 2,500 יחידות דור בשלבים שונים של בנייה, במימון ממשלתי, על-ידי חברות בנייה פרטיות וציבוריות בשכונות כמו קריית-מנחם, קריית-יובל, רי-ממה, בקעה, סן-סימון, קטמון וגבעת-מרדכי וכיוצא באלה. בנייה זו נעשית כדי לעמוד ביעדים שהצבנו לפנינו בשעתם במפעל חסכון לבנייה, בבנייה לזוגות צעירים, בהטבת תנאי דור לאלה החיים בשיכון מצוקה, וכמובן לצורך חיסול משכנות עוני. נראה לי שהיקף זה הוא כמעט ללא תקדים.

אחזור לצבונה ומזרחו של העיר. שם מתמקדת עבודתנו בכמה נקודות ושראויות לסקירה קצרה: רמות אשכול, הכוללות את גבעת המבשר, נווה-יעקב והגבעה הצרפתית, הר הצופים, ואחרון חביב, הרובע היהודי בעיר העתיקה. פסחתי כאן על כמה מקומות משניים שאזכירם בהמשך דברי. ברמות אשכול תגונות עתה בשלבים שונים של תהליכי הבנייה 2,100 יחידות דור, וגם אלה

היו גם כמה קשיים בלתי צפויים. לא רק שהעבודה נעשית בהקפדה על מראה האבן, הפונקציות ועוד, אלא עלינו להקפיד על אתרים ארכיאולוגיים לבל ייהרסו. ואם כי הצוות אסף את מירב המידע האפשרי מתושבי העיר העתיקה מלפני תש"ח ומספרות עתיקה וחדשה על הטמון באדמת העיר העתיקה, מסתבר, שמה שמתגלה עולה על כל הידוע לנו מתורה שבעל-פה ומתורה שבכתב. לעתים קרובות קורה שהמבנה מתוכנן לפרטי העבודה וכאשר מתחילים לקדוח את היסודות מתגלית קומת מרתף שאיש לא ידע על קיומה, ויש צורך לבחון מחדש מה טיבו של מרתף זה בעזרת ארכיאולוגים, ובעזרת מהנדסים לבדוק מחדש את המקום, לצורך בניית היסודות.

תסלחו לי חברי הכנסת אם אני מלאה אתכם בפרטים. אני רואה חובה לעצמי להרגיע את הבית, שאולי לא נעשה כל אשר אפשר היה לעשות, אבל נעשה הרבה כדי שהפעולה תתקדם בקצב המניח את הדעת לשיקום העיר העתיקה ולבנייה. אני רוצה לומר לשבחו של הצוות העוסק במלאכה זו, כי הוא עסק עד עתה, ואני מקווה שיעסק גם בעתיד, בפיוני תושבים לא רק בדרכי שלום אלא גם בהסכמתם המלאה של המפונים, תוך שאנו מפצים אותם פיצוי מלא וכולל — אם זה הסדר של דיור אחר, טוב ומשופר יותר, במקומות שהם רוצים בהם, ואם פיצוי כספי המאפשר להם להקים את ביתם מחדש על פי תכניותיהם שלהם.

אם כן, מה המצב היום בענייני האיכלוס? עלי להזכירכם שרק ב-4 לאפריל 1968 החליטה הממשלה על הפקעת הרובע היהודי בעיר העתיקה, בהיקף של 121 דונם, והעמדתו לרשות הלאום, מאז עשינו סקר דמוגרפי שכלל מיפקד אוכלוסין, מיפקד של בתי-עסק, מבנים קיימים והרוסים. כל אלה ארכו כ-12 חודשים. כמו-כן השלמנו סקר ארכיאולוגי וארכיטקטוני לקביעת צביון ארכיטקטוני ולאמנטיים לשימור. באוגוסט 1969 הושלמה תכנית-אב לרובע היהודי, אשר הכנתה נמשכה כ-18 חודש. על פי תכנית-אב זו יאכלס הרובע היהודי בשלב בינוי הסופי כ-4,500 נפש, מהן 3,500 נפש במסגרת של בתי-אב, בממוצע של 4 נפשות בבית, וכ-1,000 תלמידים במסגרות של ישיבות ופנימיות. בדצמבר 1967 הוחל בשיפוץ המבנים לישיבות ולפנימיות, תחילה בקצב איטי ולאחר מכן בקצב גובר והולך. עד היום כבר שופצו וגומסרו לשימוש ברובע היהודי: 5 ישיבות על שטח של 4,200 מ"ר, כמו "בני-עקיבא", "ברנדווין", "עץ חיים", "מתבתא", "חיי-עולם", "הללוות 180 תלמידים; "נחל-תעניה" — מוריה: על 280 מ"ר מאכלסים 30 נחלאים; מעונות לסטודנטים על שטח בנוי של 1,430 מ"ר למגורי 80 סטודנטים; מגורים למשפחות על שטח בנוי של 1,380 מ"ר למגורי 30 נפש — 6 משפחות, ובעצם אני רשאי לומר: 7 משפחות. וכן בתי-כנסת ומוסדות שונים על שטח בנוי של 1,300 מ"ר, וכמה חנויות.

לא אלאה אתכם בפרטים על כמויות העפר והאבנים שהוצאו משם, אבל כל מי שבא ורואה את השיפוץ של "בתי-מחסה", "בית-ירושלם", את הרחבה הנפלאה של הרובע היהודי ואת קצב הבנייה של יחידות הדיור בבתי העסק סביב הרחבה החדשה הזאת, לא יכול שלא לעמוד על הקצב הגדול בבנייה, הכוללת בין השאר גם חנויות חדשות למוכרות ולתשימי קדושה,

של 7%. עד עתה נתנה קרן זו מאתיים ושתיים-עשרה הלוואות בסכום של 390 אלף לירות. כן קיימת קרן למשכנתאות להרחבה, השלמה ושיפוץ, בתנאי משכנתה בנקאית רגילה, וזו משותפת למשרד השיכון ולבנק טפחות. ההחלטה למי להועיד את ההלוואה היא בידי עייתת ירושלים. עד היום אושרו 200 הלוואות בסכום של מיליון ועשרים אלף לירות, והקרן עודנה פתוחה.

מכאן אני עובר לרובע היהודי בעיר העתיקה. בטרם אדווח על ההישגים הרשו נא לי להציג במספרים פשוטים את הבעיות שלפניהן עמדו מתכנניו של הרובע היהודי מאז הוחלט על פיתוחו ושיקומו של הרובע. הרובע נמצא חלקו הרוס וחלקו מעורער. הוא היה דומה יותר לשכונת עוני והיה מיושב בצפיפות על-ידי ערבים, שנכנסו לשם לאחר מלחמת תש"ה, והרי הם נתונים לתנאי דיור קשים מאוד מבחינה הגיינית ומבחינה תברואתית. לפני ועדת השרים העליונה לענייני ירושלים עמדה אחת אפשרויות. היה זה בימים, שבהם עמד בראש ועדה זו ראש הממשלה המנוח לוי אשכול, ולי היה אז הכבוד להיות חבר בה. דיוניה זכורים לי לא רק מהפרוטוקול. עמדה אז לפנינו בעיה קשה: האם לנהוג בחפזן ולהוציא אוכלוסין ללא הסדר מוקדם ולאכלס בשיכונים המעורערים הללו המוני יהודים שהבינו משאלתם לכן ללא תיכנון ושיפוץ, או להאמין קצת בכוח העמידה שלנו ולהפוך את הרובע היהודי בעיר העתיקה לפנינה ארכיטקטונית, נוסף להילתה ההיסטורית והרוחנית. כל אחד מאתנו התחבט עם עצמו. ידענו שהאפשרות השנייה תדרוש זמן רב, לפחות בכל הנוגע למה שקוראים ב"דגון שלנו "יצירת עובדות". מובן שנערך בקרבנו ויכוח רב-עניין. ככלות הכול, לדעתי, החלטנו החלטה גבוהה — להעדיף את הנשימה הארוכה על פני החפזן ולנקוט כל הצעדים הדרושים גם כדי לפצות את האוכלוסין בדרכי שלום, תוך הסכמה מלאה מצד המפונים, לעשות תיכנון עבודה כולל של הרובע היהודי ולהקים רובע לתפארת, גם מבחינת הפונקציות שלו וגם מבחינת הדרו ומראהו החיצוני. כיוון שבחרנו בדרך השנייה, אני קורא לכולנו להצטייד באורך רוח ולאפשר לכל גורמי הפיתוח והבנייה בעיר העתיקה לעשות מלאכתם אמונה תוך ידיעה כמה קצרה רוחנו, במובן החיובי, לראות יותר ויותר בניינים משוחררים, משופצים ונבנים מחדש. קודם כל צריכים היינו לתכנן, ובעת ובעונה אחת צריכים היינו לפתח ברובע היהודי מבנה תשתית חדש שלא היה קיים או כמעט לא היה קיים — הן מבחינת הביוב, הן מבחינת אספקת המים והן מבחינת אספקת החשמל וכיוצא באלה, מרכיבי תשתית שבלעדיהם אי אפשר להקים שכונת מגורים הגיינית ראויה לשמה. נתקלנו בבעיות של הריסות, פינוי הריסות בתנאים שבהם המלאכה צריכה להיעשות, במקרים רבים, על גבי משאיות ולא בעזרת דחפורים, אלא בעזרת ידיים ועל גבי אתונות, מחוסר אפשרות להיכנס לסימטאות עם ציוד כבד. כל מה שניתן היה להיעשות בעזרת מכונות נעשה בעזרת מכונות, אבל נעשית גם עבודת ידיים רבה, ולהבדיל עבודה בעזרת בהמות ובאמצעים שאני זוכר אותם מימי נעור, כאשר לא ידענו טרקטור מהו. עלי לציין שהפעולה נעשת בקצב, שלפחות כעד ראייה אני יכול לומר, מניח את הדעת, אף-על-פי שהצוות העוסק בזה היה רוצה לראות את העבודה נעשית מהר יותר.

ורים על הר הצופים 956 סטודנטים, מהם 737 בדירות אסבסט ויתרם בבניין ישן ששופץ. כבר עתה בונים מבנים נוספים לשיכוני סטודנטים, אשר יכללו עד סוף 1971 2,240 מקומות דיור לסטודנטים נוספים, מהם 1,400 עד סוף 1970.

במסגרת תכנית החומש לפיתוח האוניברסיטה העברית יסתיימו עד גמר שנת התקציב 1974/75 בסך הכל 5,000 מקומות דיור לסטודנטים. אני חושב את זה למספר מרשים. לא אלאה אתכם במטרים-מורבעים; אלה פרטים מיותרים. האוניברסיטות שציינתי מדברות בעד עצמן, אבל רצוי רק שתדעו שלפי תכנית החומש לפיתוח הר הצופים, שהחלה בשנת 1969 (הבר הנאמנים אישר אותה והיא הועברה גם לדיעת ועדת השרים העליונה בגלל מחלוקת שפרצה בין גורמים שונים ואנו פסקנו במקרה זה לטובת האוניברסיטה) יועברו לשם הפקולטות של מדעי הרוח, של מדעי החברה ובית-הספר לחינוך, וכן מוסדות הניהול החשובים של האוניברסיטה ואגודת הסטודנטים. ואני יגיע מספר התלמידים שילמדו בהר הצופים ל-13 אלף. אני חוזר ואומר: 13 אלף.

נוסף על כך נעשו פעולות חשובות סביב המקומות הקדושים, כגון הקמת רחבת הכותל. אנו נמצאים בעיצומה של פתיחת גישות חדשות אל הכותל, בלב הרובע היהודי. על זה אפשר להוסיף את החפירות הארכיאולוגיות החשובות בהנהלתו של פרופסור מזה, בקירבת הכותל ובמקומות נוספים ברובע היהודי, אשר חושפת את הוד עברו גם למראה עיניים.

אני מצוין בסיפוק שפה ושם אנו עדים גם להתיישבותם של יהודים בשכונות מעורבות שונות, שהם עשו אותן למעורבות, ביזמה פרטית, תוך ברכה מאתנו ועידוד מאתנו. ואמנה את בית-חנינא, כפר-רם, שועפאט, דחיית-הברד, ואדי-ג'ו ונוה-יעקב. עד היום התנהלו בשכונות אלו 44 משפחות המקיפות 171 נפש, וכן נפתחו שישה בתי-עסק, חלקם בשותפות עם הערבים.

בדרום-מערב ירושלים נפתחה ישיבת "איתרי", וכן נפתח בית-חולים לעיניים בבית-צפפה בהשקעות גדולות. בישיבה זו חיים 300 אברכים, רובם מארצות-הברית. עלי להוסיף גם את השלמות התיכון ותחילת הביצוע הארכיאולוגי הלאומי סביב חומות ירושלים, שישתדע על פני 2,000 דונם. תכניות העבודה כבר בשלב סיום, ובעוד 3-4 חודשים נתחיל בעבודה על פני קטע נוסף של 250 דונם, המשתרע משער יפו לכיוון ימין-משה. אין לשכוח גם את הפעלת נמל-האוויר בעטרות לתחבורה אווירית פנימית.

עד כאן — בנייה ואיכלוס. לא אוכל להשלים את דברי בלי לומר מלים ספורות על הפעולות הנעשות לאיכלוסה של העיר הלכה למעשה, — חלקן על-ידי עיריית ירושלים, המגלה עירנות ופעילות מבורכת מיוחדת לנושא זה, וחלקן על-ידי משרדי הממשלה הנוגעים בדבר.

הקירות וגדרות התחיל שהפרדו בין חלקי העיר גרסו עוד לפני שהחליטה הכנסת על איחודה של הבריה. ומה ה-28 ביוני 1967, משהוכרז על איחוד העיר, החלו כל משרדי הממשלה ועיריית ירושלים לספק את השירותים, הנהוגים בחלק זה של ירושלים, גם לחלקה השני, בין אם מדובר בשירותים מוניציפליים ובין אם מדובר בשירותים ממשלתיים כמו הביטוח הלאומי, רשת החינוך, תעסוקה וכיוצא באלה. ועיר שסבלה מאבטלה

שירותים לציבור וכיוצא באלה. ברגע זה שאני עומד לפניכם מצויות בשלבי בנייה ושיפוץ עוד 29 יחידות דיור ושתי חנויות. כמו-כן ממשיכים בתשתית, בסלילת שבילים, מדרכות ודרכים בתוך הרובע עצמו. לשנות התקציב 1970/71 ו-1971/72 השלמנו תכנית, אשר תארך שנתיים, ובביצועה נתחיל בעוד שבועיים. תכנית זו כוללת: 240 יחידות דיור נוספות; 11,000 מ"ר בנייה או שיפוץ של מוסדות ציבור; 50 בתי-עסק; 6,000 מ"ר כיכרות מרכזיים ושבילים ועוד ועוד. עם השלמת השלב הזה, שעליו דיברתי זה עתה, יתווספו עוד כ-820 תלמידים וכ-240 משפחות שימנו בסך-הכל 900 נפש. כלומר עם המסגרת הקודמת מסתכמים המספרים כלהלן: בסיומו של השלב הזה יאכלס הרובע היהודי כ-2,050 נפש, שכ-1,000 מתוכם יהיו תלמידי ישיבות וסטודנטים וכ-1,050 נפשות במסגרת של בתי-אב.

מכאן אני עובר למוקד נוסף, בעל חשיבות מיוחדת במינה לפיתוח ירושלים, וכוונתי להר הצופים. בהר-הצופים אגחנו מבחינים בין שני מוסדות עיקריים: "הדסה" והאוניברסיטה. ב"הדסה" המוקם עתה בית-ספר לריפוי בעיסוק, הכולל אולמי הרצאות ולימוד, ובמסגרתו מתאמנים 60 תלמידות ותלמידים. זה בית-ספר מיוחד של "הדסה", "מלבן", משרד הבריאות וקופת-חולים של ההסתדרות הכללית. נוסף על כך נגנח שם מרכז הנוער על-שם יהודית ריקליס מארצות-הברית, ובו מקום ל-120 נערים. מטרתו של המרכז לאכסן ולהקנות תורה לקבוצות נוער יהודיות המגיעות ארצה במסגרת פעולותיה של מחלקת הנוער והחלוץ בסוכנות היהודית. נשלמות גם ההכנות לשיפוצו והפעלתו של המרכז הרפואי בהר הצופים, אשר ישרת את האוכלוסייה היהודית והערבית כאחד. המפעל הזה יתחיל בפעולה המלאה בשנת 1972 ותכלול בו כמה מן המחלקות החשובות של בית-החולים, כגון רפואה פנימית, כירורגיה, ילדים, יולדות, אורטופדיה, כירורגית-ילדים, וכן מכון לשיקום נכי מאונות, תאונות, מחלות וכי'. בסך-הכל יכל בית חולים זה בין כתליו כ-300 מיטות. וכאן רואה אני חובה להוסיף, שבתיאום עם משרד הבריאות יוזמן לשרת בבית-חולים זה סגל הרופאים והאחיות הערביים המועסק כעת בבית-החולים הישן בויא-דולורוזה. הוא יצטרף לסגל היהודי של "הדסה", ולעובדיו יובטחו כל הזכויות, כגון ותק ופנסיה. או נוכל לסגור את בית החולים הישן בויא-דולורוזה. הוא לא ייסגר לפני שייפתח בית-החולים החדש בהר הצופים.

באוניברסיטה העברית מתרחשים ממש נסים, כדרך שאנחנו רואים זאת ברמות-אשכול: קצב מהיר של בנייה וקצב מהיר של איכלוס. כבר בשנת הלימודים הנוכחית, שנת תש"ל, מצויה בהר הצופים כל הפקולטה למשפטים על 850 תלמידה. בקרוב יתחילו ללמוד בהר הצופים תלמידי שנה א' של כל מדעי הטבע: קרוב לאלף תלמידים; גם משפטים שם מבנים קיימים, כמו בניין רוזנבלט הידוע, האמפיתיאטרון, מעבדות למדעי הטבע, ספרייה למדעי הטבע, מבנה לארכיאולוגיה, מועדון לתלמידים ולסגל. כל אלה נתונים בשלבים סופיים של בנייה. כמו כן אנו מצויים בעיצומה של בניית הפקולטה למשפטים, 4 אולמי הרצאות, מסעדה ובה 250 מקומות ישיבה, המכון לקידום השלום על שם טרומן. כל אלה יסתיימו לא יאחר מאשר בסתיו 1970.

ולשיכוני הסטודנטים על הר הצופים: היום מתגו-

היו"ר ש. רוזן:

האם חברי-הכנסת גריה מסכים להעברת הנושא לוועדה?

משה צבי גריה (מפד"ל):
מסכים.

היו"ר ש. רוזן:

האם חברי-הכנסת כץ מסכים להעברת הנושא לוועדה?

אברהם כץ (גח"ל):

האם יש מקום לוועדה משותפת של ועדת הכלכלה וועדת העבודה?

היו"ר ש. רוזן:

ועדת הכנסת תחליט לאיזו ועדה תועברנה ההצעות לסדר-היום.

רשות הדיבור לחברי-הכנסת טובי, להצבעה.

תופיק טובי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. סיעתנו מציעה להסיר את ההצעות של חברי-הכנסת גריה וכץ מסדר יומה של הכנסת.

מה שנכלל בדברי ההנמקה להצעות אלה בקשר לזירוז איכלוסה של ירושלים המזרחית, וגם מגמת התשובה הארוכה והממצה של סגן ראש הממשלה, הם למעשה הטפה לחיזוק המדיניות של יצירת עובדות מוגמרות, מדיניות ביצור צעדי הסיפוח של ירושלים הערבית, בכיוון ניהול מדיניות המנוגדת לאינטרסים האמיתיים של שני העמים ושל השלום. הקריאות האלה המושמעות בצורות שונות — איכלוס, פיתוח, התנחלות וכו' — הם שמות שונים למדיניות של סיפוח, למדיניות של גישול האוכלוסיה הערבית בירושלים, בניגוד לאינטרסים של תושביה, בניגוד לאינטרס השלום.

מדברים כאן על איכלוס ירושלים כאילו היתה איזו פיסת מדבר, כאילו אין אוכלוסיה שלמה בחלק המזרחי של העיר. כאן מזדקרת גם צביעותם של אלה המדברים על איחוד ירושלים לטובת שני חלקיה. או מתברר שכשמדברים על איחוד, הכוונה היא למעשה לעקירת האוכלוסיה הערבית מהעיר ושיחזוריה מתושביה הערביים. ואין זה משנה אם סגן ראש הממשלה מתכנן לגרש את התושבים הערבים בדרכי שלום, כפי שהוא התבטא כאן היום. דאגתו של חברי-הכנסת כץ ממה שהוא הגדיר בעיית העודף של האוכלוסיה הערבית, שתיווצר ברבות השנים, מבליטה את אופיין הגזעני של תכניות אלה, תכניות גירוש וריסוס זכות הוולת.

צעדים אלה שמגמתם לאומנית-שובינית מובהקת מלווים בצעדי הפקעה, החרמת רכוש וגירוש תושבים ערבים מבתיהם — דבר המחזיק את היהודים בין שני העמים ומכביד עוד יותר על המצב ויוצר עובדות שלא יקלו על פתרון בדרכי שלום למשבר הנוכחי.

צעדי ממשלת ישראל בסיפוח ירושלים המזרחית, ומה שהתלווה לה, עומדים בניגוד גמור להחלטות עצרת האומות המאוחדות ומועצת הבטחון. מוסדות אלה קיבלו כמה החלטות נגד צעדיה של ממשלת ישראל בירושלים. ב-3 ביולי 1969 נתקבלה במועצת הבטחון עוד החלטה המגנה בצורה החריפה ביותר את כל הצעדים

די גדולה נהנית עכשיו מרווחה כלכלית ללא תקדים בתולדותיה. רבים מן הפועלים הערביים מתארגנים בהסתדרות העובדים, רבים מהם עובדים בכל חלקי העיר. עלי לומר שפעילותה של הסתדרות העובדים במזרח העיר אף קדמה באינטנסיביות שלה לפעולות אחרות. כבר היום רשומים במזרח ירושלים 5,000 פועלים ערביים בשורות ההסתדרות ומועצת פועלי ירושלים. זה עדיין איננו מספיק, אבל ללא ספק מספר מרשים. גם ההשתתפות ההמונית, יחסית, של התושבים הערביים במזרח ירושלים בבחירות לעיריית ירושלים, גם היא יש בה אות לעידוד. ואמנם — אם כי רחוקים אנו עדיין מהשלמת איחודה של העיר מבחינת מיוזג התושבים — אנו מתקדמים יפה לקראת היעד הזה. בעוד שבבחירות האחרונות לעיריית מזרח ירושלים, תחת שלטונה של הממלכה ההאשמית הירדנית, הצביעו 3,000 תושבים בלבד, הרי בבחירות לעיריית ירושלים השתתפו 7,115, למעלה מכפ"לם ממספר המשתתפים בתקופה שקדמה לשיחזוריה ואיחודה של הבירה.

עלי לומר, דק כדי לסכם את המספרים במשפט אחד, למען לא יקרה לנו שמרוב עצים נחלל לראות את היער העבות, מה התמונה כיום במספרים כוללים ומה אנו צופים לסוף 1973, שזה שלב הגמר בתכנית הגדולה.

היום חיים במזרח ירושלים — לאמור כל מה שהיה מעבר לקו הירוק עד ליוני 1967 — 2,660 גפשות יהודיות, מהן 1,440 במסגרת בתי-אב, ו-1,220 סטודנטים ותלמידי ישיבות. בסוף 1973 יחיו באותו שטח 42 אלף גפשות יהודיות — מהן 35,500 במסגרת בתי-אב, ו-6,500 סטודנטים ותלמידי ישיבות.

יהודה שער (המפלגה הליברלית העצמאית):
כל המספרים כוללים את הר הצופים?

סגן ראש הממשלה י. אלון:
הכל בכל מכל כל.

זהו סיכום מעודד, לדעתי. ואם בחדשים הקרובים נקבל החלטות על תחומים נוספים, לא דווקא בתחומיה המוניציפאליים של ירושלים, הרי שעוד לפנינו אפשרויות של פעילות גדולה. עלי לומר שהממשלה ערה לצורך בפיתוח מזרח ירושלים ואיכלוסה, והיא עושה כמיטב יכולתה. התכניות כולן — לרבות לוח הזמנים — אושרו על-ידי ועדת השרים העליונה לעניין ירושלים. ברובע היהודי אנו מפגרים אחרי תכנית זו בכמה שבועות, אבל מאמין אני שבקצב העבודה הגדול נתגבר גם על הפיגור הקטן הזה.

ובכן, למרות ששמעתי ממני סקירה די מפורטת, נראה לי שראוי כי מוסד פרלמנטרי ישמע פרטים נוספים מפי אלה העוסקים במלאכה ואין להם הפרוגנטיבה להופיע בפני מילאת הכנסת. לכן אני מציע למציעים להסכים אתי להעביר סעיף זה לוועדת העבודה, שאליה נוכל להזמין גם את נציגי המשרדים האחרים, העוסקים בפיתוחה ואיכלוסה של ירושלים, וגם את אנשי הצוות של הרובע היהודי בעיר העתיקה. גם אציע שוועדת העבודה תערוך סיור בכל המיתארים הללו, על-מנת שחבריה יוכלו לקבל תמונה שלמה ומפורטת יותר מזו שצירתי לפניכם היום.

קדושה לאיסלאם ולנצרות. כל משקיף בלתי משוחד, הלומד את מעמדם ומצבם של המקומות המקודשים לכל הדתות, לא יוכל שלא להעיד שאמנם זוכים כל המקומות המקודשים הללו בחירות הפולחן, בבטחון פסי, בדרך ארץ וביחס של כבוד לרגשותיהם של כל המאמינים, איש איש ואמונתו. לא איראה כמגזים אם אומר שמעולם בהיסטוריה של ירושלים לא היו המקומות המקודשים לכל הדתות בטוחים יותר ופחותים יותר מאשר תחת השלטון הנאור של מדינת ישראל.

אני דוחה את טיעוניו של חבר-הכנסת טובי ומוכיר לו שירושלים אוחדה על פי החלטתה של כנסת ישראל, שהיא המוסד הריבוני, וישראל לא תחיה לפי תכתיבים של גורמים זרים, ויתכסו בכל איצטלה שיבחרו בה. ולכן ירושלים המאוחדת עובדה נצחית היא. עלינו לפתח אותה לרווחת כל תושביה ולראות בה את צומת המיפגש של כל הדתות, עד יבוא יום השלום הנכסף.

הי"ר ש. רוזן:

חברי הכנסת, אנו ניגשים להצבעה. תחילה אני מעמיד להצבעה את הצעתו של חבר-הכנסת תופיק טובי — להסיר את ההצעות מעל סדר-היום.

הצבעה

בעד ההצעה להסיר את העניין

— מינוט

— רוב

ההצעה להסיר את העניין מסדר-היום לא נתקבלה.

הי"ר ש. רוזן:

אני מעמיד להצבעה את ההצעה להעביר את העניין לוועדה שעליה תחליט ועדת הכנסת.

הצבעה

בעד ההצעה להעביר את העניין לוועדה — רוב

— אין

— 3

נמנעים

ההצעה להעביר את העניין לוועדה נתקבלה.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הודעה לנמנעים בהצבעה, ותחילה לחבר-הכנסת שלום כהן.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

אדוני היושב-ראש, חברי כנסת נכבדים. הצבענו בשעתו בעד איחוד ירושלים, ואני מאמין גם כיום בחיוניותו ההיסטורית של האיחוד הזה. כי אני מאמין שירושלים המאוחדת צריכה להיות סמל השלום, סמל השיתוף בין שני העמים היושבים במולדת המשותפת. אבל האם עשינו משהו ממשי בכיוון זה? האם השגנו שיתוף פעולה מלא בין תושבי ירושלים המזרחית לבנינו? האם נעשה משהו לשכך את חששותיהם שאין פגיו לנישול?

בדברי שני המציעים לא שמענו, לצערי, הצעות המדברות על פיתוח העיר למען שני העמים.

כבוד היושב-ראש, אנו אומרים: פיתוח — כן — —

סגן ראש הממשלה י. אלון:

היו דברים בנושא זה מפי המשיב.

שננקטו למען שינוי מעמדה של ירושלים. בהחלטתה זו אישרה מועצת הבטחון, שהצעדים התחוקתיים והמינהליים שננקטו כדי לשנות את מעמדה של העיר הם נטולי תוקף ואין בכוחם לשנות את מעמדה של ירושלים. המועצה קראה לבטל את כל הצעדים שננקטו ולהימנע להבא מכל פעולות שעלולות לשנות את מעמדה של העיר.

תשובתו של שר החוץ, מר אבא אבן, לאיגרתו של איר-אנט בקשר להחלטה זו, תשובה הדוחה מכל וכל את ההחלטה, מבטאת גם את הוילול באומות המאוחדות ובדעת הקהל הבינ-לאומית, שאין ישראל יכולה ואינה רשאית לוותר עליהן.

חברי הכנסת, אמרנו והזהרנו וחוזרנו והזהרנו, שעמדה יהירה זו, התנכרות ווילול בזכויות העם והזולת, קשיחות לגבי דעת הקהל הבינ-לאומית, לא רק מרחיקים את השלום ומונעים אותו, אלא בסופו של דבר אין להם פרספקטיבה. הם רק יביאו סכנות חדשות על שני עמינו.

טובת ירושלים, התפתחותה ושיגשוגה, חיי שכנות טובה ושיתוף פעולה פורה לטובת כל העיר — אלה ייכוננו ויושגו על בסיס כיבוד הדדי של הזכויות, על בסיס שיוויון ביניהן בתנאי שלום. יש אפשרות ודרך לכך. הדבר כיום יכול להיות על בסיס ביצועה של החלטת מועצת הבטחון, שתבטיח שלום צודק לשני העמים, לישראל ולמדינות הערביות, ועתיד טוב יותר גם לירושלים.

מסיבות אלה מציעה סיעתנו הקומוניסטית להסיר את ההצעות מסדר-היום.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לסגן ראש הממשלה, לתשובה.

סגן ראש הממשלה י. אלון:

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. אני רואה לנכון, בעקבות דבריו של חבר-הכנסת טובי, להדגיש בקיצור כמה נקודות.

ירושלים נחלקה כתוצאה מפלישת כוחות צבא עבר הירדן, בניגוד להחלטת עצרת האומות המאוחדות מנובמבר 1947 ובניגוד לפניות חוזרות ונשנות מטעם מועצת הבטחון לחדול מן הפלישה. מאז נחתמו הסכמי שביתת הנשק האומללים, בשנת 1949, לא רק שנעשו פעולות נתקפניות מצד צבא עבר הירדן ומצד כנופיות שחונ בשטחים שהיו מוחזקים על-ידי ירדן נגד ישראל, בניגוד להסכם שביתת הנשק; לא רק שסירבו לשאת ולתת על שלום, בניגוד לנאמרו בהסכם שביתת הנשק; לא זו בלבד שהפרו את סעיף 8 של הסכם שביתת הנשק, אשר לפיו מותר היה ליהודים לבקר במקומות הקדושים להם בירושלים וסביבותיה — אלא שבינוי 1967, כתוצאה מהסכם צבאי בין עמאן וקהיר, פתחה ממשלת ירדן במיתקפה על ירושלים ועל מדינת ישראל. ואנו חוזרנו לירושלים תוך קרב התגוננות מזהיר, אם גם יקר.

מן הרובע היהודי, אשר נשדד מיהודים בכוח הזרוע בשנת 1948, לא גורש אף תושב ערבי. כולם פונו מרצונם ותמורת פיצוי מלא. יש מקום להעברות של נכסי דלא ניידי, ואין עושים מכל דבר אקט פוליטי שלילי.

ולנקודה האחרונה: ממשלת ישראל יודעת יפה איזו אחריות היא נוטלת על עצמה כאשר איחדה את ירושלים. שהרי אנו ערים לעובדה שירושלים איננה רק בירת הנצח של העם היהודי בארץ ישראל, אלא היא גם עיר

שלום כהן (העולם הזה- כוח חדש):

אתיחס בחיוב לדברי המשיב, וגם בביקורת.

- - - עידוד יומה - בהחלט כן; הסרת מחיצות -
 כן, אבל לא בדרך שתגביר את החששות ואת התהום
 בינינו.

בירושלים המזרחית, כבוד סגן ראש הממשלה, יש
 לבנות לא רק את השיכונים ואת המוסדות שמנית, יש
 לבנות גם גשרים.

חבר-הכנסת נריה אמר בסקירתו ההיסטורית:
 ירושלים לא נמסרה לשום שבט, כי היא שייכת לכל
 השבטים. במקום השבטים יש כיום מציאות לאומית,
 אזרית ובין-לאומית אחרת.

כפי שאמר ראש הממשלה בסוף דבריו, ירושלים
 איננה קדושה רק לנו, ואין טעם מוסרי ותבונה מדינית
 להתעלם מן העובדה הזאת. שר הבטחון, מר משה דיין,
 היה מוכן בשעתו להסדר, שלפיו יונף דגל ירדני מעל הר
 הבית. בינתיים שינה את דעתו. אני מצפה ליום שישנה
 דעתו שוב, מכיוון שהדבר איננו רק עניין של דעה אישית,
 אלא כורח מציאות, וכל המתעלם ממנה כיום לא יוכל
 שלא להביאה בחשבון כאשר יהיה הכרח לעשות זאת.

ירושלים היא בירת המדינה, אבל אינה רק זאת.
 אני מקווה שהיא תהיה בירתן המשותפת של מדינת
 ישראל ומדינת פלסטין.

סגן ראש הממשלה דיבר - ושמתחי לשמוע דבריו
 מטעמים אחרים - על חולשת-דעת מדינית של הממ-
 שלה לפני עשרים שנה, באשר לא העזה לשחרר את העיר
 העתיקה. אני מקווה שלא נצטרך לדבר על חולשת-דעת
 מדינית של הממשלה הנוכחית בעוד עשרים שנה, על כי
 לא העזה לשחרר את ירושלים מכבלי השנאה, השוביניזם
 והמלחמה.

ולסיים, סגן ראש הממשלה שיבה את פעולת
 עיריית ירושלים ופעולות ההסתדרות. גם אני מברך את
 ראש העיר, מר טדי קולק, על מה שעשה. אני מוכן אפילו
 לברך את החבר אהרן בקר על מה שעשתה ההסתדרות.
 אני רוצה רק לשאול: האם הגשמת השלום היא פעולה
 מוניציפלית? האם מיצוי האפשרויות ההיסטוריות של
 ירושלים מאוחדת הוא עניין של הוועד הפועל? זה
 תפקיד היסטורי - וכדאי לך, אדוני סגן ראש הממשלה,
 להעמידו בראש דאגותיך ובראש מלחמותיך. אני מעז
 לומר שהדבר אולי חשוב יותר מאשר מניעת מינוי סגן
 שר דתי למשרד החינוך. אני בטוח שאם תיטול את
 התפקיד הזה לידך, תהיה ראוי יותר להיות ראש ממשלה.

הי"ר ש. רוזן:

רשות להודעה לחבר-הכנסת שמואל תמיר על
 הימנעות סיעתו מהצבעה.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת. אתיחס לדבריו
 של סגן ראש הממשלה יותר מאשר לדברי המציעים. כל
 המאזין לדבריו, שכרגיל היו מפורטים ומוגשים בצורה
 נאה ומכובדת, יכול היה להתרשם כאילו יש אידייל
 בנושא: שיש בני מעין, הכל שפיר, הכל דופק, הכל
 פועל בקצב; ורק מכיוון שרצוי לשמוע עוד דברים מפי
 המומחים, הוא הסכים להעביר את ההצעות לוועדה.

לו היה הכל שפיר, אדוני סגן ראש הממשלה, בנושא
 זה, לא היו מציעים היום בארצות-הברית הידידותיות
 לתת לירדן מעמד נכבד בעתידה של ירושלים, כפי שרק
 היום שמענו את הודעתו של שר החוץ האמריקאי מר
 רוג'רס. לו היו עובדות נחרצות בעיר הזאת, במשך
 השנתיים וחצי האחרונות לא היה איש מעלה על דעתו
 שניתן להעלות הצעה כזאת. אולם האמת היא שהמציאות
 רחוקה מלהיות אידיילית. העיר העתיקה, שבה שכנו
 אלפי יהודים עד מלחמת תש"ח, כמעט ריקה מיהודים
 גם היום, והמספרים כולם אינם מבטאים את מה שקורה
 בעיר העתיקה שבין החומות.

שדה התעופה של עטרות הפך לשדה מישיני מוזנח,
 שעה שהוא צריך היה להיות לשדה התעופה המרכזי של
 מדינת ישראל. הקו צריך היה להיות לונדון-ירושלים,
 ניו-יורק-ירושלים, יוהנסבורג-ירושלים, ולא לוד. אין
 סיבה שתצדיק את המחל המשווע, שנובע רק מחולשת
 דעת מדינית, לגבי שדה התעופה עטרות.

הר גילה, המשלט החשוב ביותר בדרום ירושלים -
 לבסוף נתנו למספר בחורים נפלאים לקיים שם בית-ספר
 שדה ותו לא.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש):

אילו היו יותר שיכונים היה רוג'רס נמנע מהצהרה
 כזאת?

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

לו איחודה של העיר הזאת ואיכלוסה היו עובדה
 נחרצת, הוא לא היה מעלה על דעתו את התביעה הזאת.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש):

אני רוצה לשמוע אותו אומר זאת.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

תפנה אליו בשאלה ולא אלי.

מה שחמור מכל: השטח הדרום-מזרחי של העיר,
 מתלפיות ועד הר הבית, וממלון אינטרקונטיננטל ועד
 הר הצופים - השטח הזה נשאר כולו חשוף מכל הצבת
 עמדה עברית בשטח. ואני חושש שלא במקרה, מפני
 ששמעתי...

סגן ראש הממשלה י. אלון:

בתשובתי לחבר-הכנסת נריה סיפרתי כי החלק
 הדרומי והדרום-מזרחי של ירושלים נמצא בשלב מתקדם
 של תכנון, ועקרונות אושר בממשלה.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

אני מודה לסגן ראש הממשלה, אבל במשך שנתיים
 וחצי השטח ריק בפועל. בשעה שמדברים שירדן תקבל
 מסדרון, שיעבור בשטח הפתוח הזה עד הר הבית,
 הדבר מדיאג שבועתיים.

סגן ראש הממשלה דיבר בגאווה, שאני שותף לה,
 על חירות הפולחן ועל החופש שישיראל מעניקה לבני
 כל הדתות בירושלים המאוחדת. אולם ירשה לי סגן
 ראש הממשלה לציין, שהוא לא מנה את כל הדתות.
 ישנה דת אחת שלה אין חירות הפולחן בהר הבית
 וזהי הדת היהודית. הממשלה אוסרת על מאמיניה להת-
 פלל שם. זה חלק מקו ומדיניות שכמעט הביאו לסגירת
 הר הבית בפני יהודים אילמלא היה קם מי שקם ותבע
 וזעק...

חוברת ד', ישיבה י"ב, א' טבת תש"ל (10 דצמבר 1969)
- הצעות לסדר-היום (ש. כהן, ש. תמיר, רחון, סנה, אלון) -

משה סנה (מק"י) :

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. גם אני נמנעתי מהצבעה, אך מתוך נימוקים מאוד רחוקים מנימוקי קודמי.

אנו לא דנו הפעם בזכויות הבלתי-מוטלות בספק של עם ישראל לירושלים, שאין להסיר אותו מסדר-היום על-ידי הצעות של שום סיעה. גם לא דנו בפיתרון לבעיית ירושלים, הפתרון המדיני-הבין-לאומי, אשר יביא בחשבון, ללא ספק, גם את הזכויות של הנוצרים ושל המוסלמים. גם לא דנו בדברים הטובים שהיו כלולים בדברי סגן ראש הממשלה.

אנו דנו בהצעות של שני חברי כנסת, גריה וכץ. ומי שהקשיב להנמקת הצעותיהם התרשם כי מה שמניע אותם אלה הם רגשות של קנאות דתית ולאומנית, וכי הנמקתם גובעת משאיפת השתלטות. אני חושב שהדבר הזה לא רק אינו לפי טעמנו ולפי רוחנו, אני חושב שהוא גם מוזק לאינטרס הלאומי האמיתי של ישראל. ולכן לא יכולנו להצביע בעד ההצעה להעביר את ההצעות הללו לוועדה.

סגן ראש הממשלה י. אלון :

תצביע בעד מה שאמרתי אני.

משה סנה (מק"י) :

צריך לערוך גם את דבריו.

הי"ר ש. רחון :

הישיבה הבאה של הכנסת - ביום שני הבא. על שעת פתיחת הישיבה תבוא הודעה. ישיבה זו נעולה.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש) :
אדוני, הוויכוח שלך עם הרבנות.

שמואל תמיר (המרכז החפשי) :

אתה טועה. במקרה זה הדבר נוח מאוד לרבנות ולקו של מפ"ם והממשלה כאחת.

דבר אלמנטרי, אדוני סגן ראש הממשלה, כמו שילוט עברי בירושלים המזרחית, המתחייב לפי חוקי העזר של עיריית ירושלים - כלומר, שעל כל שלט תהא כתובת גם בעברית - גם דבר זה אינו מתבצע. אחרי שנתיים וחצי של התראות בנושא הזה אין כל הצדקה לתחושה הזאת של שביעות רצון. אינני מזלזל במה שנעשה, אבל לא נקבעו עובדות די הצורך. אני חושש שחלק מכך - לא אומר: הכל - גובע לא רק מרשלנות, לא רק מכך שעסוקים מאוד במשחקי סרק של גיסוחים וחצאי תיקים, אלא גם מחולשת דעת מדינית. ועם כל הערכתי לגילוי, שיגאל אלון בא ומאשר את אשר גילו רבים בעבר וידעו רבים בעבר, מדוע לא שוחררה ירושלים בעבר - הגילויים האלה אחרי עשרים ואחת שנה הם "ניו", אבל אינם משנים את העובדות. צריך להתריע נגדם שעה שהם מתעוררים.

נמנענו מן ההצבעה על שתי ההצעות כדי למחות בדרך זו על אותו שוויון נפש מדאיג ביותר, אשר עלול להתנקם בנו במועד לא-רחוק.

הי"ר ש. רחון :

רשות הדיבור לחבר-הכנסת משה סנה, להנמקת הימנעותו מהצבעה.

הישיבה נעולה בשעה 12.47.

נספחות

א. סדר-היום לשיבות י' - י"ב

- א. חוק מבקר המדינה (תיקון מס' 5), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- ב. חוק דיני החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה) - תשובת השר.
- ג. חוק הנוטריונים, תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה) - תשובת השר.
- ד. חוק יחסי ממון בין בני-זוג, תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- ה. חוק לתיקון פקודת הנוקין (מס' 4), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- ו. חוק לתיקון פקודת העדות (מס' 8), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- ז. החלטה בדבר תיקון טעות בנוסח חוק ההתגוננות האזרחית (תיקון מס' 2), תשכ"ט-1969.
- ח. החלטה בדבר הארכת תקפן של תקנות 8-10 לתקנות-שעת-חירום (יציאה לחוץ-לארץ), תש"ח-1948.
- ט. חוק לתיקון פקודת המשקאות המשכרים (ייצור ומכירה) (מס' 2), תש"ל-1969 (קריאה שנייה ושלישית).
- י. חוק הבלו על סוכר (ביטול), תש"ל-1969 (קריאה שנייה ושלישית).
- יא. חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה) - המשך הדיון ותשובת השר.
- יב. חוק לתיקון פקודת העבריינים הצעירים, תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה) - המשך הדיון ותשובת השר.
- יג. חוק להארכת תוקף של תקנות-שעת-חירום (הארכת גיל שירות מילואים), תש"ל-1969 (קריאה ראשונה).
- יד. חוק להארכת תוקף של תקנות-שעת-חירום (אזורי בטחון), תש"ל-1969 (קריאה ראשונה).
- טו. חוק להארכת תוקף של תקנות-שעת-חירום (השטחים המוחזקים על-ידי צבא הגנה לישראל - שיפוט בעבירות ועזרה משפטית), תש"ל-1969 (קריאה ראשונה).
- טז. חוק לתיקון דיני העונשין (עבירות מרמה, סחיטה ועושק) (תיקון), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- יז. חוק חוקרים פרטיים ושירותי שמירה, תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- יח. חוק לתיקון דיני העונשין (שכר עבירה), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- יט. חוק הגנת הצומח (תיקון מס' 2), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כ. חוק לתיקון פקודת בריאות העם (מס' 4), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כא. חוק לתיקון פקודת הרוקחים (מס' 3), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כב. חוק רשות הנמלים (תיקון), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כג. חוק הגימלאות לנפגעי פעולות איבה, תש"ל-1969 (קריאה ראשונה).
- כד. חוק רשות הר הזיתים, תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כה. חוק התיכנון והבנייה (תיקון מס' 2), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כו. חוק הגנת השכר (תיקון מס' 7), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).
- כז. חוק לתיקון דיני העונשין (דרכי ענישה) (תיקון מס' 7), תשכ"ט-1969 (קריאה ראשונה).

ב. הצעות לסדר-היום לשיבות י' - י"ב

8. מ. צ. נריה (מפד"ל): איכלוס ירושלים העתיקה.
9. א. כץ (גח"ל): הצורך בהחשת פיתוחה ואיכלוסה של ירושלים השלמה.
10. י. גולן (המפלגה הליברלית העצמאית): שביתת טכנאי הרנטגן.
11. מ. חזני (מפד"ל): שביתת טכנאי הרנטגן.

סיכום הישיבות

חוק לתיקון פקודת הנזיקין (מס' 4), תשכ"ט – 1969.

א. גולן וט. סנהדראי הגישו הצעות (נפרדות) לסדר-היום בדבר שביתת טכנאי הרנטגן. שר-הבריאות י. ברזילי השיב להצעות. א. חביבי הציע להסיר את העניין מסדר-היום.
הוחלט: להעביר את העניין לוועדת השירותים הציבוריים.
י. הרביץ וש. כהן מסרו הודעות בדבר הימנעות סיעותיהם מהצבעה.

ישיבה י"ב (א' בטבת תש"ל – 10 בדצמבר 1969)
היו"ר – ש. רוזן.

א. מ. צ. נריה הגיש הצעה לסדר-היום בדבר איכלוס ירושלים העתיקה; א. כץ הגיש הצעה לסדר-היום בדבר הצורך בהחשת פיתוחה ואיכלוסה של ירושלים השלמה. סגן ראש הממשלה י. אלון השיב להצעות.
ת. טובי הציע להסיר את העניין מסדר-היום. סגן ראש הממשלה השיב לו.

הוחלט: להעביר את העניין לוועדה שתקבע על-די ועדת הכנסת.

ש. כהן, ש. תמיר ומ. סנה מסרו הודעות בדבר הימנעות סיעותיהם מהצבעה.

ישיבה י' (כ"ח בכסלו תש"ל – 8 בדצמבר 1969)
היו"ר – ר. ברקת; י. נבון.

א. יושב-ראש הכנסת ר. ברקת קרא את מכתבה של ראש הממשלה, ובו תיקון שיבוש שנפל ברישום דבריה, בישיבת הכנסת מיום 26 בנובמבר 1969, על נוסח השדר ששיגרה לנשיא ארצות-הברית ביום 7 בנובמבר 1969.

ב. מזכיר הכנסת ח. ליאור הודיע על המסמכים שהוגחו על שולחן הכנסת.

ג. בהמשך הדיון על חוק הנוער (שפיטה), ענישה ודרכי טיפול), תשכ"ט–1969; וחוק לתיקון פקודת העבריינים הצעירים, תשכ"ט–1969, קריאה רא' שונה, השתתפו: ת. טובי, ח. גרוסמן, ש. ארבל-אלמוזלינו, מ. סנה, ז. המר, ב. הלוי.

ד. שר-הדתות ז. ורהפטיג הביא לקריאה ראשונה חוק רשות הר הזיתים, תשכ"ט–1969. בוויכוח השתתפו: מ. פרוש, ש. כהן, מ. סנה.

ישיבה י"א (כ"ט בכסלו תש"ל – 9 בדצמבר 1969)
היו"ר – צ. צימרמן.

א. מזכיר הכנסת ח. ליאור הודיע על המסמכים שהוגחו על שולחן הכנסת.

ב. שר-המשפטים י. ש. שפירא הביא לקריאה ראשונה

חבריי הממשלה

גולדה מאיר, ראש הממשלה

יגאל אלון, סגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות

אבא אבן, שר החוץ

יוסף אהרן אלמוגי, שר העבודה

מנחם בגין, שר

יוסף בורג, שר הסעד

ישראל ברזילי, שר

חיים גבתי, שר החקלאות

ישראל גלילי, שר

אריה דולצ'ין, שר

משה דיין, שר הבטחון

שלמה הלל, שר המשטרה

עוז וייצמן, שר התחבורה

זרח ורהפטיג, שר הדתות

חיים לנדאו, שר הפיתוח

יוסף ספיר, שר המסחר והתעשייה

מנחם ספיר, שר האוצר

שמעון פרס, שר

משה קול, שר התיירות

אלימלך שמעון רימלט, שר הדואר

ויקטור שם-טוב, שר

חיים משה שמירא, שר הפנים

יעקב שמשון שפירא, שר המשפטים

זאב שרף, שר השיכון

